

33

ADV-N-Mededelingen

DRIEMAANDELIJKS
DERDE TRIMESTER 2011

Dit is het drieëndertigste nummer van de *ADVN-Mededelingen*. De publicatie wil u op de hoogte brengen en houden van de werking van het ADVN in al zijn aspecten: het algemeen beheer, de aanwinsten in de collecties, de dienstverlening, de projecten en publicaties, de huisvesting enz. De *ADVN-Mededelingen* zijn gratis en worden u op verzoek toegestuurd.

Het ADVN is een archief-, documentatie- en onderzoekscentrum. Vanuit een open maatschappelijke geest en gesteund op een wetenschappelijke methodologie, verzamelt, bewaart en beheert het ADVN het erfgoed over de Vlaamse beweging in haar brede historische en thematische context. Tot de brede context van dit veiliggestelde erfgoed behoren de nationale bewegingen als maatschappelijk-filosofisch verschijnsel, inbegrepen de thema's die daarmee zijn verbonden of ervan afgeleid zijn (zoals culturele identiteit, natievorming, migratieprocessen, nieuwe sociale bewegingen).

Het verleden is een beproefd bouwwerk van zoveel fouten en nog meer gebreken. Torsend tegelijk met verve wat nog komen moet, vandaag, morgen, overmorgen.

Bijdragen

Luc Boeva, Koen De Scheemaeker,
Frank Seberechts, Andreas Stynen,
Koen Verbruggen & Frans-Jos Verdoodt

Digitale beeldbewerking

Ann Van Gastel & Koen Van Keer

Fotografie

Peter Maes & Elly Broes

Vormgeving

Ann Van Gastel

Coördinatie

Tom Cobbaert & Sophie Gyselincx

Administratie

Marleen Deridder

Druk

New Goff, Mariakerke

Verantwoordelijke uitgever

Frans-Jos Verdoodt
Massemsessteenweg 321.A, 9230 Massemen

ADVN ARCHIEF-, DOCUMENTATIE- & ONDERZOEKSCENTRUM

Lange Leemstraat 26
BE-2018 Antwerpen 1
[T] +32 [0]3-225 18 37
[F] +32 [0]3-226 64 05
[E] info@advn.be
[W] www.advn.be
postrekening: BE29 0001 5877 6064 | BPOTBEBB1
bankrekening: BE14 4198 0595 9183 | KREDBEBB
bouw- en renovatiefonds: BE23 4198 0595 9991 | KREDBEBB

Met steun van de
Vlaamse overheid

Nostradamus

Wij suggereerden het reeds in onze vorige *Mededelingen*: de een viert een honderdvijfentwintigste verjaardag veel te vroeg, de andere veel te laat. Dat laatste is het geval in de Vlaamse stad Lier. Daar werd in 1886 Felix Timmermans geboren – overleden in 1947 –, maar de plaatselijke overheid oordeelt dat dit feit nog vijfentwintig jaar te vroeg komt om te vèteren.¹ Timmermans schreef na de Tweede Wereldoorlog wel nog zijn poëziebundel *Adagio* (1947), maar in zijn zo gesublimeerde Lier wordt het misschien wel een adagissimo, langzaam, langzamer, het langzaamst.

Maar wees getroost, er leefden ooit vele beroemde lieden die veel langer geduld moesten oefenen. De Romeinse schrijver Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus (468-562) geniet nu pas, anno 2011, van de eer die hem toekomt, nl. dé transcribent te zijn van de meesterwerken uit de klassieke oudheid. Daarom wordt binnenkort zijn proces van zaligmaking aangevat. Eindelijk zeg maar. Nochtans, “*il possédait toute la science de son temps*”, zoals ik over Cassiodorus leerde in de *Larousse Universel* uit 1922.² Men wist vroeger dus ook reeds wat die man waard was.

Ernst en geleerdheid bieden dus geen garantie om snel zalig, geheiligd en ten minste op een verdienstelijke en fatsoenlijke manier beroemd te worden. Integendeel. Neem nu de Amerikaanse profeet Bob Henderson (1981) en zijn bizar *pastafarianisme*: een portie atheïsme, een portie ontspoorde grap, een portie absurdisme, een portie integralisme, een portie pure waanzin, een portie getwitter, een portie USA-religie. Enzovoort. Als medium van hilarisch-spirituele transcendenties kan men dus heel snel beroemd en bekend worden. Maar een dergelijk succes steekt ook algauw de tegenreactie aan. Daarom pakte de Oostenrijker Niko Alm (1987) enige tijd geleden uit met een tegengeloof. Zijn praktische zin was origineel en triviaal tegelijk: men plaatst een spaghettivergiet op het hoofd – omgekeerd natuurlijk, zo niet valt dat er meteen af – en men is meteen beschermd tegen de wrede, nefaste bovennatuurlijke krachten van de oppergod van het *pastafarianisme*.³

Een wijdlopig verhaal en niet ad rem, zult u mij zeggen. Toch niet: de wrede en onveilige wereld van Jeroen Bosch (1450/1460-1516) komt alweer tot leven: brand, vagevuur, hemel en hel. Voorbij dus de tijd waarin Faith Popcorn (1949) ons vanuit de Verenigde Staten de *futurist marketing* leerde beoefenen. Dat wilde zeggen: uitkijken naar wat de aanzwellende consumptiemarkt ons in de toekomst zal te bieden

hebben en daar ons voordeel mee doen. Met andere woorden: de zachte trends van morgen aanvoelen. Het beroemde *cocooning* was één van die trends: gezelligheid, wijntje en teeveetje, lekker en veilig thuisblijven als vorm van uitgaan.⁴

Als het om onze toekomst gaat, zijn wij nog beter af met het reclame- en adviesbureau van Faith Popcorn dan met de boeken en profetieën van Nostradamus (1503-1566), de beroemde apotheker en koninklijke arts uit Saint-Rémy-de-Provence. Want als wij hém geloven, dan moeten wij er dit jaar liefst nog één onophoudelijk feest van maken, want in 2012 ziet het er heel benard uit: een moordende meteoriet komt op ons af, het uitspansele kleurt vuurrood, voorbij is ons bestaan op aarde.

Daar zal geen spaghettivergiet meer tegen helpen.

FRANS-JOS VERDOODT | VOORZITTER VAN HET ADVN

(1) Cf. *De Morgen*, 16 juli 2011.

(2) Over het geboorte- en sterfjaar van Cassiodorus bestaat geen eensgezindheid in de bronnen. Wij steunen intussen op de gegevens in de *Larousse Universel*.

(3) Cf. Niko Alm, Pastafari, in: *De Standaard*, 16-17 juli 2011. Het pastafarianisme is het (cult) geloof in het Vliegende Spaghettimonster.

(4) De nieuwste trend in uitgaan: thuisblijven, in: *De Morgen*, 12 december 1989.

Nostradamus

FIJNSTEMMING VAN DE MAATSCHAPPIJ

Tradities van koor- en samenzang in Vlaams-Brabant

In september 2010 ging *Met toeters en bellen* van start, een onderzoeksproject naar tweehonderd jaar populaire muziek in opdracht van het Vlaams-Brabantse provinciebestuur. Samen met Amsab-ISG, Kadoc-K.U.Leuven en Liberaal Archief onderwierp het ADVN dit thema een jaar lang aan een grondige studie. Van bij de aanvang hadden de uitvoerders van het project veel oog voor de soms verrassende breedte van het onderwerp én voor de aanhoudende dynamiek – de visie op wát nu precies populaire muziek is, verschuift geregeld. De waaier aan behandelde genres, bezettingen en activiteiten is dan ook zeer groot en reikt van fanfares met majorettes over muziekscholen tot muzikale voorkeuren in de holebigemeenschap. Voor het ADVN onderwierp Andreas Stynen de vele facetten van de in Vlaams-Brabant stevig ingeburgerde koor- en liedbeweging aan een analyse. Het is een ruim themaveld waar onder andere ook marktzangers, liturgische samenzang en kampvuurliederen deel van uitmaken.

Met toeters en bellen had verscheidene objectieven. Elders in deze *ADVN-Mededingen* leest u meer over de studiedag die op 18 juni 2011 in het Provinciehuis in Leuven werd georganiseerd. De tweede doelstelling van het project is een boek dat de titel *Veel volk verwacht* meekrijgt. Op 28 april 2012 zal deze studie tijdens een groots opgezet muzikaal evenement in Tienen worden voorgesteld. In de huidige bijdrage krijgt u reeds een voorsmaakje, een overzicht in vogelvlucht van de koorwereld sinds 1800. Meer dan een geschiedenis van structuren is het vooral een analyse van de veranderende rol die zangverenigingen in de brede samenleving speelden.

Liederavonden met (samen)zang en een stichtelijke of politieke uiteenzetting waren in de vroege twintigste eeuw een sterk ingeburgerde formule. [ADVN, VBRB6672]

Burgerlijke wortels

Anders dan vele harmonies of fanfares, hebben weinig Vlaams-Brabantse koren een geschiedenis die meer dan een halve eeuw teruggaat, met enkele (in oorsprong) kerkelijke koren als voornaamste uitzondering. Dit wijst vooral op een beperkte levensduur van zangverenigingen, want de praktijk is allerminst een twintigste-eeuwse innovatie. De wortels liggen in de negentiende eeuw en moeten in belangrijke mate in het buitenland worden gezocht. Nadat het antiklerikale beleid van de Franse Revolutie ook een eeuwenlang opgebouwde traditie van kerkelijke koorzang een mokerslag had toegebracht, kwamen kort na 1800 in de Duitstalige wereld nieuwe praktijken op. De Zwitserse pedagoog en wereldverbeteraar Hans Georg Nägeli droomde ervan om al zijn landgenoten en zelfs alle Europeanen *Brüder* te laten worden door hen al zingend dichter tot elkaar te laten komen. Een meer elitaire inslag had de zogeheten Liedertafel die in 1809 in Berlijn werd gevormd: tijdens de bijeenkomsten van dit genootschap stelden de uitsluitend mannelijke leden

hun zelf gecomponeerde liederen voor, afgewisseld met gezamenlijke zangstonen. Naast gezelligheidsliederen rond drank en vriendschap weerklonken in hun lokaal vooral melodieuze ingeklede verzuchtingen naar nationale eenheid – tot 1870 was Duitsland territoriaal versnipperd. Zowel boodschap als praktijk spraken aan en burgers van andere steden volgden het voorbeeld. Sommige van deze groepen trokken op concertreis naar het buitenland, waardoor het model in heel Europa verspreid raakte, ook tot in de Belgische provincies.

De Belgische onafhankelijkheid betekende een grote impuls voor het koorleven. Met een opera als startschot had muziek als vanzelf een opvallende plaats in de omwenteling. Liedblaadjes en zangers zweepten de opstandelingen op met hun meeslepende melodieën en teksten, in die mate dat de zingende patriot een sterk cultureel icoon werd. De leiders van de jonge staat bemerkten het potentieel van samenhang om de samenhangigheid onder de bevolking te vergroten. Vanuit de idee dat vaderlandse trots en krachtige koorzang onlosmakelijk verbonden waren, gaf de regering de opkomende verenigingen maar wat graag een podium, onder meer bij nationale feestelijkheden. Nationale eendracht was niet de enige overweging bij de promotie van zangkunst. Schoonheid werd verondersteld een brug naar zedelijke verheffing te zijn, en vanuit die logica was een zingend volk meteen ook een ontwikkeld en beschaafd volk. Het

was daarom dat de *Revue Nationale* in 1839 droomde over een natie waarin eenieder zijn partij in een meerstemmig koor kon zingen.¹ Vanuit dezelfde inspiratie mocht Auguste Thys, auteur van de *Historique des sociétés chorales* uit 1855, zeven jaar later met

Een cantus versterkte de groepsidentiteit van studenten, veelal met behulp van het *Studenten liederboek* van het Katholiek Vlaams Hoogstuden-tenverbond. [ADVN, VB6638]

De Zingende Meisjes van Halle onder leiding van Remi Ghesquièrre verzorgden tussen de oorlogen meer dan vijfhonderd concerten in Vlaanderen en Nederland. [ADVN, D13483]

regeringssteun een tweede editie van zijn basiswerk over de Belgische koorwereld publiceren. In de jaren 1840 kende de koorbeweging haar doorbraak in Vlaams-Brabant, of toch zeker in de steden. Terwijl oudere parochiale koren hun praktijk voortzetten – uitsluitend tijdens erediensten en zonder veel sporen na te laten – kwam het nieuwe type zich nadrukkelijk in de publieke ruimte manifesteren. Behalve morele en patriottische motieven speelden bij de stichting van een capella mannenkoren als de Leuvense Société Lyrique of Roland de Lattre uit Halle, beide in 1842, nog andere elementen een rol. Een gevoel van stedelijke trots was onmiskenbaar. Zoals voetbalploegen in latere decennia waren zanggenootschappen vertegenwoordigers die de eer van hun stadsgenoten moesten hooghouden. Zeker wanneer een koor aan een tornooi 'op verplaatsing' deelnam om zich met concurrenten uit binnen- en buitenland te meten, was de inzet groot. De beschrijvingen van hun triomfantelijk onthaal bij een overwinning spreken voor zich: duizenden wachtten de trein op, kanonschoten werden gelost, vlaggen uitgehangen, vuurwerk de lucht ingeschoten, bloemen over de zingende helden gestrooid. Zeker zo belangrijk, hoewel minder in de statuten en het discours benadrukt, was het vermaak dat koorleden in hun vereniging vonden. Behalve het plezier van harmonieuze samenhang zorgden ook feestmalen, bals en uitstappen voor een ronduit aangenaam tijdverdrijf.

Zelfs al werden vanaf de jaren 1860 ook op het platteland in toenemende mate zangverenigingen opgericht, toch was het koorleven fundamenteel stedelijk en burgerlijk van aard. Niet alleen waren de dorpskoren volledig naar stedelijk model ingericht, hun collega's uit de stad keken met heel wat minachting op hen neer. Door een gebrek aan middelen was het inderdaad moeilijk op hetzelfde niveau te presteren. Het misprijzen maakte soms plaats voor een vorm van paternalisme, met de idee dat de verspreiding van koorzang komaf kon maken met de vermeende achterlijkheid van het platteland: een hogere verfijning zou afrekenen met onbehouden gedrag, in die mate zelfs dat sommigen een daling van de misdaadcijfers met drie kwart ontwaarden eenmaal een koor werd opgericht. Maar ook binnen de stad moesten koren een voorbeeld stellen, als tegengif voor de snobistische, elitaire kunst van heel wat operagezelschappen. Door zich van de volksklasse én van de aristocratie te distantiëren, toonde de korbeweging haar gelaat als een product van de middenklasse, de burgerij.

De negentiende-eeuwse koren droegen inderdaad tal van burgerlijke waarden hoog in het vaandel. Wie er de reglementen op naleest, merkt een zeer grote klemtoon op discipline: tot in detail werd toegelicht hoe zangers dienden op tijd te komen, de dirigent te gehoorzamen, het bestuur te respecteren en niet mochten vloeken, roken of zelfs vechten. Wie op één van de vele voorschriften een inbreuk pleegde, werd met een boete van enkele centiemen bestraft. Samen met het lidgeld gingen die naar de koorkas, waarmee uitstappen en feesten werden bekostigd; op die wijze werd ook spaarzaamheid gepropageerd. Een volgende waarde die de koren tot een typische exponent van hun tijd maakte, was het belang van inspraak: respect

Voor Willem De Meyer was samenhang een middel om de 'volksgemeenschap' te versterken, s.d. [ADVN, VFA151]

voor hiërarchie was noodzakelijk, maar zoals het een liberale democratie betaamt, raakten bestuursfuncties via verkiezingen ingevuld. Voor bepaalde gewichtige beslissingen, zoals het ontslag van leden, waren algemene stemmingen nodig. In koren leerden de leden niet enkel zingen, maar ook hoe ze zich in de maatschappij hoorden te gedragen.

Een vergroot werkkerrein

Mannenkoren waren een exponent van de leidende kracht in de negentiende-eeuwse maatschappij, nl. de middenklasse. Het model was zodanig sterk dat ook andere kringen interesse toonden. Opmerkelijk is de verspreiding richting arbeidersmilieu. Geïnspireerd door de Franse traditie van de *orphéons*, zangkringen speciaal voor werklieden die vanaf 1830 werden gepropageerd, hoopte de burgerij via zang de angel uit het klassenconflict te halen. Een koor als de Verenigde Werklieden, in 1848 in Leuven opgericht, was wel uit arbeiders samengesteld, maar stond dankzij enkele rijke ereleden en strenge statuten toch onder controle van de elite. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de gewone koren eveneens arbeiders in hun rangen verwelkomden. In geen van beide gevallen deed dit nochtans afbreuk aan het bourgeois karakter van de vereniging: wat een koor burgerlijk maakte, was minder zijn samenstelling dan wel het maatschappijbeeld dat het belichaamde.

Met het politieke socialisme kwam het consensusmodel in de late negentiende eeuw onder druk. Ironisch genoeg zette de linkse ideologische propaganda zeer burgerlijke middelen in. Een koor als L'Echo des Prolétaires, voor én door arbeiders, had de bedoeling om

politieke tegenstanders te intimideren maar was voor het overige naar het bekende type gemodelleerd. Met de uitbreiding van het algemeen stemrecht na de Eerste Wereldoorlog werd de opgaande lijn van het conflict omgebogen. Overheden schoven lidmaatschap van muziekmaatschappijen als tegengewicht voor een inspannende dagtaak naar voren. Om deze visie te realiseren, begon de provincie Brabant in 1923 met de organisatie van een koortornooi. Het werd een traditie die tot vandaag doorleeft, al is het oorspronkelijke doel *“bij te dragen tot het verheffen van den zedelijken en kunstbetreffenden toestand der arbeiders”* naar de achtergrond verschoven.²

Een tweede uitbreiding van de koorbeweging in de eerste helft van de twintigste eeuw was wellicht nog fundamentele: voor het eerst werden vrouwen toegelaten. Voordien werden al wel eens vrouwen ingeschakeld als het repertoire dit vereiste, maar zelfs in dat geval verkozen velen jongensstemmen, een zeker in kerkkoren gangbare praktijk. Nog in 1924 oordeelde de voorzitter van een koepel voor Brabantse koren dat het geen pas gaf om bij de provinciale tornooien vrouwen op het podium te zien aantreden. Gemengde koren

waren nog controversiëler dan vrouwenkoren, en groeiden pas in de tweede helft van de twintigste eeuw tot de standaard uit. De verschuiving, zowel in mentaliteit als op het terrein, is moeilijk in kaart te brengen, maar verliep hoe dan ook zeer geleidelijk.

Niettegenstaande de bredere wervingsbasis, kenmerkte de periode tussen de oorlogen zich door een wijdverspreide lethargie en pessimisme. Vele koren krabbelden na 1918 niet meer of slechts met veel moeite overeind, om te merken dat ze zeker de jeugd niet meer meekregen – een jammerklacht die sindsdien niet meer lijkt te zijn gestopt. Een groot aanbod aan recreatievormen, vooral op sportvlak, zorgde voor bloedarmoede. De rol van samenzang leek stilaan uitgespeeld.

‘Leek’, want buiten de eigenlijke koorverenigingen waren er nog heel wat gelegenheden waar een groep liederen aanhief. Het Willemsfonds was hierbij een voortrekker. Bij de promotie van het Vlaamse lied, één van de doelstellingen van deze culturele organisatie, stelde

Tijdschriften als *Harop* (1964, nr. 4-5) werkten de opsplitsing tussen ‘goede’ en ‘slechte’ muziek in de hand. [ADVN, VY367]

TWEE FOTO'S

De feiten: links een rake shot van een fotograaf tijdens het festival in Blokker waarbij 4000 fans van de Beatles hun meest elementaire driften tentoonspreiden, rechts een shot van het koorfestival in Hilversum, ook op 6 juni, een paar meisjes die zich óók uitleven. Alleen in iets andere vorm. Het verhaaltje hieronder had in feite ongeschreven kunnen blijven. De foto's spre-

OP 6 JUNI
1964

ken voldoende. De linker is een uitstekende weergave van een lelijk object. De gelaatsuitdrukking, de ogen, de mond, ze drukken uit wat met woorden nauwelijks te omschrijven is. Een soort losgeslagen oerdrift, een volkomen ongeremd schreeuwen, zich uitleven in luid gekrijs. « Yeah yeah » is de uitroep (voor hoe lang?) van een deel van onze teenagers, geschreeuwd over de toonsafstand van een terts...

OUTER en HEERD OUDERGEM

donderdag 4 april 1963 te 20 u.
feestzaal Champagnatkollege der Broeders Maristen
Zandgroeflaan, 2, te Oudergem (terminus tram 25)

ZANGAVOND onder het motto ZINGENDE SOLDATENPELOTONS MARCHEREN VOORAAN!

met de medewerking van het Soldatenkoor van
het Werf- en Selektiecentrum van de Kazerne
van het Klein Kasteeltje te Brussel onder leiding
van Luitenant MINTEN.
Inleider, kommentator en leider van de samenhang
Willem DE MEYER.

Deelname in de kosten :

Leden op vertoon van de lidkaart	15 F
Niet leden	20 F
Studerende jeugd	10 F
-- Militairen in uniform gratis --	

Vrij van engel engers cultureel standpunt.

Al vóór de Tweede Wereldoorlog en opnieuw vanaf 1960 organiseerde Willem De Meyer met steun van de overheid zangsessies onder soldaten. [ADV, VAF2172]

men vast dat velen graag zongen maar enkel “domme straatliedjes” en “onhebbelijke deuntjes” kenden.³ Om met deze gewoonte te breken, besloot men in 1903 in Gent een reeks zangstonden in te richten. Wekenlang werd vanuit gratis verspreide boekjes een twintigtal liederen aangeleerd. Niet alleen meende men de bevolking muzikaal te ontwikkelen, samenhang scheen ook een middel tot Vlaams nationale bewustwording en verheffing. Het hele opzet vond dan ook al gauw navolging. Zo waren er de Leuvense Liederavonden, die in 1910 tijdens het eerste seizoen verschillende stadswijken aandedden. Zangleider Rik Van Steenbeeck leerde zijn stadsgenoten behalve volksliederen ook een meer eigentijds repertoire van figuren als

Peter Benoit of Emiel Hullebroeck aan. Sommige componisten, zoals Diestenaar Edward Verreydt, sprongen mee op de kar en reisden met een gelijkaardig concept de provincie of zelfs het land rond. Op het programma stond werk van eigen makelij, afgewisseld met bekende meezingers voor het publiek. Ook de befaamde Zingende Meisjes van Halle sloten bij deze traditie aan: tijdens hun meer dan vijfhonderd optredens aanschouwde het publiek niet enkel de aandoenlijk uitgebeelde liederen, maar kreeg het bij sommige liederen ook de kans mee te zingen.

Nieuwe verbanden

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog hertekenden maatschappelijke ontwikkelingen het koorlandschap. Zo raakte het onderscheid tussen stad en platteland uitgevaagd. Een vlottere culturele doorstroming en een zichtbare rol in het gemeenschapsleven werkten in het voordeel van de dorpskoren, terwijl het grenzeloze arsenaal aan vrijetijdsbestedingen, de verzwakte sociale samenhang en de ontkerkelijking in de stad een rem betekenden. In de koorbeweging zag men dat een tijdperk ten einde liep. Een rapport uit 1960 stelde onomwonden dat de praktijk enkel kon overleven indien ze zich aan de nieuwe realiteit aanpaste:

“Een klaar afgetekende burgerij – waarin destijds de koren hun elementen verzamelden – bestaat niet meer. Daarentegen zijn allerlei andere vormen een belangrijke rol gaan spelen: bedrijven, sociale organisaties, jeugdgroeperingen, het leger, de school. Het zijn thans deze organismen, deze levensvormen die de bodem moeten vormen waarop het koorleven zich moet verplaatsen om verder ontwikkelingsmogelijkheden te vinden.”⁴

Mede onder impuls van de koorfederaties kwam inderdaad een nieuwe dynamiek op gang. In vele gevallen werd koorzang ingezet als uitgelezen middel om sociale weefsels te versterken. Het meest uitgebreide circuit is dat voor jongeren en kinderen, met zowel in als buiten schoolverband koren specifiek op de jongere generatie gericht. Het Sint-Jozefscollege in Aarschot incarneert beide trends: in de jaren 1960 had de school een eigen succesvol knapenkoor, nu levert ze de repetitieruimte voor het stilaan wereldvermaarde Scala. De derde leeftijd begon eveneens een eigen weg in het koorlandschap te volgen, met onder meer het Oost-Brabants Seniorenkoor. Nog andere groepen versterken met koorzang een eigen identiteit: slechtzienden van Centrum Ganspoel in Huldenberg, de Spaanse gemeenschap in Vilvoorde; er is het fenomeen van solidariteitskoren als Pati Pati...

Gold het negentiende-eeuwse mannenkoor lang als het universele model voor amateurs, dan onderscheidt de koorwereld zich nu door vrijheid en variatie. Niet toevallig weerspiegelt het koorlandschap met die fragmentatie een evolutie van de samenleving.

Ook buiten koorverband kende het geloof in de bindende kracht van samenzang een remonte. Een belangrijke figuur in dit verband is Willem De Meyer, die met letterlijk duizenden sessies de traditie van de liederavonden nieuw leven inblies. Over heel Vlaanderen trok hij naar scholen en jeugdbewegingen; onder de noemer "*Zingende soldatenpelotons marcheren vooraan!*" deed hij vanaf 1960 ook militaire opleidingscentra en kazernes aan. De Meyer benadrukte dat hij de jongemannen cultureel, intellectueel en emotioneel wilde opvoeden door hen te laten zingen. Voor de militaire overheid was samenzang dan weer vooral een instrument om de discipline te verhogen. In beide gevallen was er de overtuiging dat samenzang de rekruten als groep zou vormen.

Met initiatieven vanuit het Algemeen Nederlands Zangverbond om ook onder burgers zangstonen in te richten, wilde het vanaf de jaren 1970 niet meer zo lukken. De oorzaak is velerlei, al speelt ongetwijfeld de afnemende affiniteit van het brede publiek met het repertoire van volksliederen en kleinkunst mee. Heel recent, in Vlaams-Brabant vanaf 2001, blijkt nochtans dat die massa wel tot zang kan worden aangezet: onder de vlag van *Vlaanderen Zingt* verzamelen iedere zomer vele duizenden zich op pleinen om er luidkeels hitgevoelige schlagers en popnummers mee te zingen. De formule speelt zo in op reeds aanwezige muzikale interesses en voorkeuren. Deze keuze is niet onomstreden, maar het initiatief slaagt erin om een hele menigte voor elkaar onbekende individuen in één stem, één vocaal lichaam te laten opgaan, zelfs al is het maar voor één avond. 'Verbondenheid' is het ordewoord. De parallel met het begin van de moderne koortraditie

tweehonderd jaar geleden is opmerkelijk: het geloof in het verenigende potentieel van een zingende groep mensen is nog altijd groot. Ook in de eenentwintigste eeuw blijft de echo van de Liedertafel weergalmen, al is het dan wel in een hele waaier aan nieuwe toonaarden. [As]

(1) *Revue Nationale de Belgique*, nr. 1, 1839, p. 235.

(2) Rijksarchief Anderlecht, Prov. Brab. – Neerlegging 1933-1938, nr. 957: Reglement koortornooi 1923.

(3) De lieder-avonden van het Willems-Fonds, in: *Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore*, nr. 15, 1903, pp. 244-246.

(4) Hernieuwing van de koorzangbeweging, in: *Caecilia*, jg. 10, 1960, nr. 37, p. 16.

Bronnen bij deze bijdrage: E.J. Grégoir, *Du chant choral et des festivals en Belgique. Fédération chorale anversoise*, Anvers, 1865; L.P. Grijp (ed.), *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, Amsterdam, 2001; A. Thys, *Historique des sociétés chorales de Belgique*, Gand-Cologne, 1855; R. Wangermée (ed.), *Guide du chant choral en Wallonie et à Bruxelles. Histoire et répertoire*, Sprimont, 2003; H. Willaert & J. Dewilde, *'Het lied in ziel en mond'. 150 jaar muziekleven en Vlaamse beweging*, Tielt, 1987.

Het Onze-Lieve-Vrouwkoor uit Scherpenheuvel kort na Vaticanum II, een periode van grote veranderingen voor kerkkoren. [ADV, D13326]

IN NECESSARIIS UNITAS, IN DUBIIS LIBERTAS, IN OMNIBUS CARITAS* Bormsfonds vzw (1927-1951)

Tijdens de Eerste Wereldoorlog leidde het verschil in visie op de manier en het tijdstip waarop de politieke eisen van de Vlaamse beweging konden worden gerealiseerd tot twee politieke kampen. Enerzijds ontstond er een strekking die loyaal bleef aan het land en zijn regering. Deze loyalisten of passivisten gaven er de voorkeur aan om hun Vlaamsgezinde eisen gedurende de

oorlogsjaren tijdelijk in de koelkast te bewaren. Daartegenover stond een kleinere groep Vlaamsgezinden die bereid was om de politieke eisen te verwezenlijken door actief met de Duitse bezetter samen te werken. De bereidheid van deze activisten werd in de hand gewerkt door de Duitse *Flamenpolitik* waarbij de Duitse bezetter inspeelde op een aantal Vlaamse verzuchtingen. De verneder-

landiging van de Universiteit Gent in januari 1916 was hiervan het belangrijkste, meest tastbare resultaat. Toen de Belgische overheid uit ballingschap terugkeerde, ging ze direct van start met het toepassen van de twee besluitwetten, die op 8 april 1917 werden uitgevaardigd. In die wetten werd onder meer bepaald dat aanhangers van het activisme met een gevangenisstraf of met deportatie zouden worden bestraft. Naast talrijke ontslagen bij overheidsdiensten werden 268 personen gerechtelijk veroordeeld; 45 van hen werden ter dood veroordeeld. Geen enkel van de doodsvonnissen werd uitgevoerd. Om de getroffen activisten en hun families financieel en materieel bij te staan, werden vanuit (een deel van) de

Vlaamse beweging bijna onmiddellijk initiatieven genomen zoals het Martelaarsfonds (omstreeks 1920), het Van Extergemfonds (1925) en het Steunfonds voor de Familie Borms. Deze laatste liefdadigheidsorganisatie werd in 1920 in Merksem opgericht om het gezin van August Borms te ondersteunen. In 1927 groeide hieruit de vereniging zonder winstoogmerk Bormsfonds die zich opwierp als de algemene Vlaamse caritatieve organisatie. Het duurde echter even vooraleer de bestaande caritatieve organisaties zich bij het Bormsfonds aansloten. Uit het archief van de organisatie blijkt zelfs dat dit leidde tot conflicten met de andere initiatieven. In een brief gericht aan het Bormsfonds betreunde Joris Van Severen, op dat moment volksvertegenwoordiger, het bestaan van *"al die tegen elkaar loopende werkingen die zulk een pijnlijken indruk geven"*.¹ Het Vlaamsch Eere Komiteit 310 (VLEK 310), dat door oudstrijders uit het Antwerpse was opgericht, werkte wel onmiddellijk onder het toezicht van het Bormsfonds.

Het archief van het Bormsfonds vzw werd recent verwerkt en bevat hoofdzakelijk boekhoudkundige stukken en verslagen van de beheerraad over de periode 1927-1951. Ook van het Steunfonds voor de Familie Borms (kasboek 1920-1929) en het Vlaamsch Eere Komiteit 310 (boekhoudkundige stukken en briefwisseling) werd archief overgedragen. De stukken documenteren uitgebreid de financiële situatie van het Bormsfonds dat zich tot doel stelde om enerzijds ten dienste van de familie Borms te staan en anderzijds steun te bieden aan Vlaamse studenten en kunstenaars in nood. Om deze doelstellingen te kunnen verwezenlijken, deed men

Affiche ter promotie van het Bormsfonds, s.d. [ADVN, VAFA413]

Omslag van het tienjarig werkverslag van het Bormsfonds, 1938. Het getal 310 verwees naar het celnummer van Borms. 83 000 was het aantal stemmen dat Borms behaalde bij de verkiezingen in 1928. [ADV N, VB4991]

een beroep op de vrijgevigheid van de Vlamingen. In 1928 beschikte het Bormsfonds over een kapitaal van 170 000 frank. Negen jaar later was dit opgelopen tot 440 000 frank. Een aanzienlijk bedrag dat aangeeft hoe groot het aanzien was van August Borms in de Vlaamse beweging. [kvb]

(*) "In het noodzakelijke eenheid, in het twijfelachtige vrijheid en in alles liefdadigheid."

(1) BE ADVN AC902 – Archief Bormsfonds, D15167(4/1): Brief van Joris Van Severen aan Cyriel Rousseu, 7 februari 1928.

'T IS GOED NAAR EEN MONUMENT TE KIJKEN Alice Nahon

Er zijn niet bijster veel dichters van wie iedereen zich wel enkele versregels herinnert. In Vlaanderen hoort Guido Gezelle (1830-1899) bij dit kransje. Er zijn er nog andere, die ooit op het hoogste schavotje van het literaire wereldje tussen Roosendaal en Sint-Genesius-Rode hebben gestaan. Daar is Alice Nahon (1896-1933) nooit geraakt. Zij blijft gerangschikt in de categorie van verdienstelijke poëten, met een inhoudelijk en qua omvang beperkt oeuvre. Ze publiceerde slechts drie dichtbundels: *Vondelingskens* (1920), *Op Zachte Vooizekens* (1921) en *Schaduw* (1928); na haar overlijden werd nog de bundel *Maart-april* gepubliceerd, waarin wat jeugdwerk en onuitgegeven verzen werden opgenomen. Maar de versregel "'t Is goed in eigen hert te kijken, nog even voor het slapengaan", zit diep in het geheugen van vele Vlamingen. Ook in de Vlaamse beweging neemt Alice een bescheiden plaats in, ofschoon zij opgevoerd werd als een model van de moderne Vlaamse vrouw. Zij kende een aantal jonge kunstenaars die zich in de anarchistische Vlaamsgezinde kringen uit de jaren 1920 bewogen – zoals Michel Seuphor/Fernand Beuckelaers (1901-1999), Paul Pée (1899-1951) en Geert Pijnenburg (1896-1980) – maar hield zich niet echt met de 'grote' politiek bezig. De dichteres is, bijna tachtig jaar na haar overlijden, nog steeds het onderwerp van publicaties en herdenkingen. Geregeld worden voordrachtavonden en lezingen over haar en haar werk

georganiseerd. Op verschillende plaatsen zijn monumenten of gedenkplaten te harer ere opgericht.

De gemeente die mogelijk de meeste aandacht aan Alice Nahon schenkt, is Putte, nabij Mechelen. De moeder van Alice, Julia Gijsemans, was afkomstig uit een welgestelde familie uit deze gemeente. Eigenlijk heeft de dichteres er slechts als jong meisje een aantal maanden doorgebracht, met vakantie bij haar tante Mieke. Die baatte er in het dorpscentrum, aan de Mechelbaan

Alice Nahon, 1932. [ADV N, VPBY81]

de herberg Het Kasteeltje van Namen uit. Het leven in Putte is zeker een bron van inspiratie geweest voor de jonge schrijfster: alvast in deze gemeente is het gedicht *De kinderen van de Zoetewei* nog heel bekend. De Zoetewei is er nog steeds de naam van de straat die vanuit Putte in de richting van Duffel leidt. Aan de gevel van het huis waar vroeger de herberg was, werd rond 1970 een gedenkplaat bevestigd. Zij toont een portret van Alice in profiel. Daaronder staat de tekst *"Hier woonde de Vlaamse dichteres Alice Nahon 1896-1933"*.

Aan dezelfde straat bevindt zich de Alice Nahonschool, die deel uitmaakt van het gemeenschapsonderwijs. De school noemt zichzelf *"Een school als een gedicht"* en zij biedt onderdak aan een interessant Alice Nahon Documentatiecentrum. Er werd een bescheiden museum ingericht, met een fotogalerij over het leven en werk van de dichteres. In de voortuin van de school prijkt een bronzen borstbeeld van Alice, een werk van de beeldhouwster Liliane Van Lierde. Het monument werd ingehuldigd op 25 april 1990, met onder meer een toespraak van de schrijver Karel Jonckheere (1906-1993), die toen in de buurgemeente Rijmenam (Bonheiden) woonde. Hij had in 1970 de bloemlezing *Bloemen van 't veld* uit haar werk samengesteld en ingeleid. De herdenking was een initiatief van de Vriendenkring en het Oudercomité van de Alice Nahonschool. Ten slotte treft men in het centrum van Putte ook nog een Alice Nahonstraat aan, rondom de Sint-Niklaaskerk.

Wie de gemeente wil verkennen, kan dit onder meer via een Alice Nahonwandeling. Putte is niet de enige gemeente waar we sporen van Alice aantreffen. De dichteres werd geboren in Antwerpen, op 16 augustus 1896. De stad eerde haar met een gedenkplaat aan haar geboortehuis, aan de Grote Markt nr. 58. Ze hangt op een respectabele hoogte en vertelt ons sober: *"In dit huis werd op 16 augustus 1896 de Vlaamse dichteres Alice Nahon geboren"*. De Antwerpse burgemeester Lode Craeybeckx (1897-1976) huldigde de plaat in op 5 mei 1972. Alice overleed op jonge leeftijd, op 21 mei 1933. Haar begrafenis, enkele dagen later, kende een grote belangstelling. Aan het graf bracht de auteur Marnix Gijsen (1899-1984) een afscheidsrede. Het grafmonument van de dichteres ligt op de Antwerpse begraaf-

plaats Schoonselhof, op het 'eilandje CD'. Het werd in het jaar van haar overlijden opgericht door het Alice Nahon comité. Het is het werk van de beeldhouwer en ontwerper van medailles Bruno Gerrits (1881-1970) – toevallig ook de maker van onder meer het monument voor de gesneuvelde soldaten in Putte (1926). Gerrits werd vooral bekend met religieuze kunst en grafmonumenten. De stèle toont een gekruisigde christus, met daaronder de naam van de overleden kunstenaar. Na een jarenlange verwaarlozing, werd het graf in 2004 door leden van de werkgroep Grafzerkje vzw opgepoetst en in ere hersteld. Vier jaar later zette het stadsbestuur van Antwerpen de 11-juliviering in het teken van Alice Nahon, met onder meer een bloemenhulde en toespraken aan het grafmonument.

In de gegevensbank die het ADVN opzette in het kader van het project *Duurzamer dan graniët* zijn gegevens en illustraties terug te vinden van de monumenten die voor Alice Nahon werden opgericht. Deze gegevens kunnen via de ADVN-webstek worden geraadpleegd. Het werk van deze dichteres kan in de bibliotheek van het ADVN geraadpleegd worden. [rs]

In 2008 verscheen de biografie van de dichteres: Manu Van der Aa, *Ik heb de liefde liefgehad. Het leven van Alice Nahon*, Tielt, 2008.

Het grafmonument van Alice Nahon op het Schoonselhof in Wilrijk, s.d. [ADVN, VQT10/41]

Hoe hoog moeten bomen groeien om veel wind te vangen?

In het Italiaans wordt een boom slechts een boom (*albero*) indien hij een hoge stam bezit, zo niet gaat het om een struik of beemd (*arbusto*). Die vergelijking uit de sfeer van de houtachtige gewassen is niet oninteressant, omdat zij een metafoor kan zijn voor de wijze waarop de mensen en de dingen vanuit de actualiteit op ons afkomen en uiteindelijk onze perceptie bepalen. Op die manier vormt zich al snel een actualiteitsgehalte, dat vervolgens ook een historisch gehalte kan verwerven.

Wat 'laag' blijft in onze waarneming, kan wel eens onder de radar van de bekendheid doorvliegen en plots inslaan als een meteoriet en uiteindelijk onze voorstellingswereld geheel overmannen. Maar in de regel zijn het wel de 'hoge bomen' die onze blik vasthouden. Hun bekendheid vormt daarenboven hun historisch kapitaal. Maar dat kan ook wel eens omslaan, zoals de wind. En het zijn, zoals het gezegde wil, 'de hoge bomen die dan de wind moeten vangen'.

Tot dat besluit komt Luc Vandeweyer in zijn onderzoek¹ naar de reden waarom het literaire (én Vlaamsgezinde) icoon Hendrik Conscience (1812-1883) in 1872 een duidelijke afstand bewaarde ten opzichte van de Brusselse vereniging De Veldbloem, die hem had gevraagd om te kandideren bij de parlementsverkiezingen die in de loop van dat jaar zouden worden georganiseerd. Conscience was op dat ogenblik reeds erg bekend en even populair maar daarom niet minder afhankelijk van de ambtelijke gunsten van de Belgische (in hoofdzaak katholieke) overheden en van de dynastie. De Vlaamsgezinde volksmaatschappij De Veldbloem droeg een vrijzinnig-liberale stempel en bekritiseerde

Vertoog van De Veldbloem, 1880. [ADVN, VFBY70]

de regering. De katholieken vormden sinds 1870 overigens de volstrekte meerderheid in het parlement (72 katholieken tegenover 52 liberalen) en in culturele aangelegenheden stelden zij zich tot doel om *“het godsdienstig karakter, welk de Belgische natie, door alle tijdsomwentelingen heen, nooit heeft laten krenken, ongeschonden te bewaren”*.² Het vrijzinnig-liberale engagement van De Veldbloem stond daar natuurlijk haaks op. Met zijn kandidatuur zou Conscience (als notoire en populaire kunstenaar) veel wind hebben gevangen ten voordele van de vrijzinnig-liberale vrienden maar diezelfde bekendheid en populariteit zouden hem evenveel tegenwind hebben bezorgd vanwege zijn

weldoeners in de regering en aan het hof. Daarenboven kende de schrijver in die periode enkele zware persoonlijke tegenslagen, wat zijn enthousiasme om in de politiek te treden niet zal hebben aangevuurd. En ten slotte had Conscience in 1851 reeds het politieke pad betreden, met een duidelijk negatief resultaat.

Weigerde Conscience of hield hij gewoon de boot af? Tussen beide houdingen bevindt zich nog natuurlijk enige schakering. Daarenboven is er vooralsnog geen enkele bron beschikbaar die het positivistische bewijs kan leveren voor een van beide houdingen, al gaat de algemene historiografie ervan uit dat Conscience effectief heeft geweigerd te kandideren te Brussel en daardoor misschien een historisch belangrijk momentum onbenut liet voor de populariteit van de Vlaamse beweging. Maar, welke drijfveren inspireerden de populaire auteur en in welke omstandigheden verliep die gebeurtenis? Misschien had het antwoord op die belangrijke vragen kunnen blijken uit de archieven van de oud-activist en literatuurhistoricus Anton Jacob (1889-1947), op wiens gezag het verhaal van Conscience en De Veldbloem voor waar wordt aanvaard. Jacob kon het overigens alvast weten, want hij beschikte over briefwisseling tussen de romancier en de vereniging uit Brussel. Maar de literatuurwetenschapper, die beweerde zich te steunen op *“uitvoerige briefwisseling”*, verschaftte nooit uitsluitel en daarenboven was zijn archief na zijn dood niet zonder meer beschikbaar. Daarom was het des te meer een opportuniteit toen het ADVN recentelijk een aantal documenten verwierf uit de nalatenschap van Anton Jacob, onder meer een

Binnenzicht van het Vlaams Huis in het kamp van Göttingen, s.d. [ADVN, VFA477]

(beperkte) briefwisseling tussen Conscience en De Veldbloem. Voor Luc Vandeweyer betekende dat een geschikte aanleiding om er met zijn *De Brusselse vereniging De Veldbloem* [...] een bronnenpublicatie aan te wijden. De auteur kon 'het raadsel' uiteindelijk niet echt ontwarren, maar hij kon wel een verklarend kader schetsen voor de feiten.

Politiek en ideologisch beschouwd, voert de naam Anton Jacob ons uiteraard naar de geschiedenis van het activisme, een episode die diepe (en verre) sporen naliet in de geschiedenis van de Vlaamse beweging en daardoor het terrein vormde van een (vooralsnog geenszins uitgeputte) historiografie. Niet alle facetten ervan zijn dus ten gronde bestudeerd en de juridische historiograaf Jos Monballyu beschouwt dit tekort als een geschikte aanleiding voor zijn studie *De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen* (november 1918 tot juli 1925).

De Duitse kampen voor Belgische krijgsgevangenen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog relatief talrijk: Altenau im Hartz, Alten-Grabow, Celle, Dülmen, Eutin, Friedrichsfeld, Giessen, Göttingen, Güstrow, Holstein, Holzminden, Kassel, Maagdenburg, Münster I en Münster II, Parchim, Sennelager, Soltau. In die kampen was het bestaan begrijpelijkerwijze niet zachtzinnig. Maar tegelijk voerde de Duitse overheid een "charmeoffensief" om "de Vlaamse gevangenen te behagen" en om het embryonale Vlaamse activisme te ontwikkelen (behoorlijke voeding en kleding, ziekenverzorging, culturele infrastructuur en logistiek, onderwijs, soepele communicatiemogelijkheden enz.).

Mettertijd en metterdaad kende Göttingen niet alleen een bijna Vlaamse populatie, het 'Lager' werd bovendien het epicentrum van de gehele ontwikkeling in activistische zin. Die ontwikkeling leidde er overigens toe dat het kampen-activisme bijna naadloos overging in het eigenlijke activisme toen de Vlamingen in juli 1918 de mogelijkheid

Cover van de brochure *De haven van Antwerpen en haar verhouding tot die van Rotterdam*. [Collectie Frank Seberechts]

verkregen om zich voortaan in Vlaanderen te vestigen.

Na de oorlog volgde de onvermijdelijke repressie tegenover al diegenen die, op welke wijze ook, hadden samengewerkt met de Duitse vijand.

De geschiedenis van Vlaanderen – en de Vlaamse beweging in het bijzonder – is nu eenmaal wat zij is en daarom is het niet onlogisch dat de wetenschappelijke historiografie zo'n ruime aandacht schenkt aan de verschijnselen van de oorlog en de (aan de Vlaamse beweging gerelateerde) collaboraties en repressies. Tijdens de langdurige oorlogen – die de Eerste en de Tweede Wereldoorlog uiteindelijk waren – werd de

verwevenheid tussen de universele praktijk van de collaboratie en specifieke Vlaamse omstandigheden bovendien steeds hechter. Dat leidde tot het bekende 'de oorlog komt, de bakker bakt verder brood' –, terwijl anderzijds, de tegenstellingen tussen aanpassing en verzet steeds frequenter en harder werden. Een kenschetsend voorbeeld van die synergieën (enerzijds) en die tegenstellingen (anderzijds) wordt door Frank Seberechts ontwikkeld in zijn *“De Antwerpse haven in het stormgetij”. Jan Timmermans en de haven van Antwerpen*. De links-vrijzinnige advocaat en politicus Jan Timmermans (1901-1962) werd sterk beïnvloed – en als flamingant geradicaliseerd – door het Vlaamse activisme. Nadat hij er tijdens het interbellum niet was in geslaagd om de Antwerpse afdeling van de aflopende frontpartij te integreren in het opgang makende VNV (Vlaams Nationaal Verbond), engageerde hij zich voluit in het VNV en in de Nieuwe Orde. Als volksvertegenwoordiger en vooral als gemeenteraadslid van Antwerpen was Timmermans geïnteresseerd in en betrokken bij de havenproblematiek. In 1941 werd hij in Antwerpen (VNV-)schepen van Handel en Scheepvaart. In die functie poogde hij zich, namens het stadsbestuur te verzetten tegen de Duitse inbeslagname in zake havenlogistiek én tegen de plannen van de bezetter om die logistiek te vernietigen toen het geallieerde bevrijdingsoffensief in opmars was. Intussen was Timmermans gepromoveerd tot burgemeester van de stad. Na de oorlog werd Timmermans veroordeeld tot de doodstraf maar dit vonnis werd niet uitgevoerd. Dat Timmermans' graf zich bevindt op het bekende Schoonselhof toont wellicht aan

dat het oordeel over zijn beleid in Antwerpen genuanceerd dient beoordeeld. Frank Seberechts wijst er daarom op dat Timmermans zeker gepoogd heeft de haven te beschermen tegen de Duitse destructie, maar dat de redding ervan vooral het werk was van de geallieerde troepen en van het verzet.

Zoals Etienne Verhoeyen beschreef in zijn bijdrage in het *Wt*-nummer 2011, nr. 1, heeft de Duitse militaire overheid (de Abwehr) na haar terugtrekking uit België in 1944 (zonder succes) gepoogd om sabotage-agenten in te zetten tegen de geallieerde intocht. In zijn *Desperado's. Vlamingen in dienst van SS-Obersturmführer Otto Skorzeny (1944-1945)* merkt hij thans op dat niet alleen de Abwehr maar ook het Reichssicherheitshauptamt of RSHA, een bijzondere tak van de SS, eenzelfde activiteit ontwikkelde. De centrale figuur in die organisatie was Otto Skorzeny, de officier die de bevrijding van Benito Mussolini (1883-1945) in 1943 op de Gran Sasso in de Abruzzes had geleid en zodoende de terugkeer van Italië naar het bondgenootschap met Nazi-Duitsland mogelijk had gemaakt. Precies zoals het geval was bij het Abwehr-initiatief, werd door de SS gebruik gemaakt van de diensten van Vlaamse collaborateurs. Een (op het eerste gezicht) logische keuze, die echter het risico inhield dat die personen in de kijker liepen. Die mogelijke kwade gevolgen waren echter niet bepalend voor de rekrutering. Uiteindelijk was dat aspect overigens niet ter zake: zowel het Abwehr-initiatief als het SS-initiatief bleken heilloze ondernemingen. Zij werden nooit hoge bommen die veel wind vingen. [FJV]

Gevel van het Vlaams Huis in Denderleeuw waar de sabotage-agenten een munitiedepot aanlegden, s.d. [ADVN, VFA1448]

(1) Cf. L. Vandeweyer, De Brusselse vereniging De Veldbloem zoekt toenadering tot Hendrik Conscience. Twee pas ontdekte brieven, in: *Wt*, jg. 70, 2011, nr. 3, pp. 276-289.

(2) Cf. K. De Clerck, *Momenten uit de geschiedenis van het Belgisch onderwijs*, Antwerpen, 1974, p. 43.

Abonneren op *Wt*

U kunt zich abonneren op *Wt* door overschrijving van het abonnementsgeld op rekeningnummer BE80733021529077 [BIC KREDBEBB].

Abonnementsgeld:

- binnenland: 23 euro
- buitenland: 28 euro
- steunabonnement: 25 euro

DE VOLKSUNIE (1954-2001)

Een politieke partij

Het bijeenroepen van de leden behoort tot de traditionele ingrediënten van de werking van een politieke partij. De foto geeft een beeld van het eerste congres van de Volksunie in Gent op 24 april 1955. Ongetwijfeld nam een groot deel van de aanwezigen een paar maanden later ook deel aan de eerste 'volksvergadering' in de Antwerpse zaal Majestic op 17 juli 1955. Het was de eerste van een reeks meetings die werd gehouden op de ochtend van het Vlaams Nationaal Zangfeest.

De Volksunie was in december 1954 opgericht om het Vlaams-nationalisme langs democratische weg opnieuw op de politieke kaart te zetten. Vijftien jaar later zou zij haar electorale hoogtepunt kennen bij de verkiezingen van 1971 en 1974. Korte tijd later zorgden de onderhandelingen over het Egmontpact voor een breuk in de partij, waaruit twee nieuwe partijen ontstonden, VNP en VVP. In de daaropvolgende jaren zou de partij een rol spelen in een aantal institutionele hervormingen. In oktober 2001,

precies tien jaar geleden, werd de partij na een intern referendum gesplitst. Het ADVN bewaart een hele reeks archieven van en over de partij, zowel van de nationale structuren, van de regionale en lokale geledingen en van talrijke mandatarissen. Indien u zelf nog bronnen bezit over de Volksunie, doen wij een oproep om contact op te nemen met het ADVN. Ongetwijfeld vormen zij een waardevolle aanvulling om de geschiedenis van de partij in kaart te brengen. [kds]

[ADVN, VFE58/11]

Bijeenkomst van de Wetenschappelijke Raad van NISE in Wenen

Op vrijdag 27 mei 2011 kwam voor de derde keer de Wetenschappelijke Raad van NISE (Nationale bewegingen en Intermediaire Structuren in Europa) samen. Plaats van gebeuren was het Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte van de Wirtschaftsuniversität Wien (WU), met als professionele en joviale gastheren directeur Peter Berger en vorser (en NISE-raadslid) Johannes Koll. De bijeenkomst werd mede mogelijk gemaakt door de steun van de Vlaamse Gemeenschap en het Departement Geschiedenis van de Universiteit Antwerpen.

De samenkomst bood de gelegenheid om de bespreking van operationele en beleidsopties te combineren met bijdragen en discussie rond de theorievorming van het nationalisme. Er waren dan ook drie onderscheiden sessies: de jaarlijkse vergadering, waarop enkel de leden van de raad waren uitgenodigd; een debat rond een tekst betreffende het werk van Miroslav Hroch, enkel op uitnodiging toegankelijk; en ten slotte een publiek toegankelijke lezing rond het thema *Nations and Empires* door Alan Sked van de London School of Economics. De dag werd op spirituele wijze ingeleid door WU-rector Christoph Badelt.

In het ochtendgedeelte kwamen tijdens de vergadering van de Wetenschappelijke Raad alle aspecten van de werking van het platform aan bod. Bijzondere aandacht werd deze keer besteed aan het opzet van de NISE-publicatiereeks, de invoer in het databestand, de begeleiding van de verschillende projecten en de subsidiëring. De resultaten van het overleg worden reeds tijdens het volgende

werkjaar zichtbaar. Wij houden u ervan op de hoogte langs de *ADV-N-Mededelingen*.

De debatsessie in de namiddag rond de bijdrage van raadslid Xosé Manoel Núñez Seixas (Universiteit Santiago de Compostela) had, naast het duidelijke wetenschappelijke belang, tevens de bedoeling het studieobject van NISE volledig en ondubbelzinnig af te bakenen. Op basis daarvan wordt immers de onderzoeksagenda bepaald, worden de selectiecriteria voor de invoer in het databestand vastgelegd en wordt de werking op alle andere vlakken – zoals het ontwerpen van archivalische actieplannen – ontwikkeld.

De sessie werd ingeleid door de auteur; het daaropvolgende debat werd gemodereerd door Louis Vos (K.U.Leuven) en op gang getrokken door Miroslav Hroch (Universiteit Praag) zelf. Een groot aantal aspecten passeerde de revue, waarbij enkele (bv. de regionalisering van nationale activiteiten) aanleiding gaven tot een meer diepgaande gedachtewisseling. De boeiende discussie zal worden voortgezet langs het discussieplatform op de NISE-webstek. Na afronding van de discussie zullen conclusies geformuleerd en gecommuniceerd worden.

Tijdens de vooravond, in zijn lezing voor een deskundig publiek, pleitte NISE-raadslid Alan Sked ervoor aan de hand van een breed geschilderd tableau van de negentiende-eeuwse geschiedenis, de rol gevoelig op te waarderen die de *balance of power*, i.e. de onderlinge strijd van de grootmachten, speelde bij de opkomst van de nationale bewegingen. Nationalistische politici en intellectuelen konden volgens hem niet anders dan de resultaten van die internationale machtsstrijd rationaliseren, zodat ze konden geïntegreerd worden binnen nationale beleidsvorming en cultuur. Die stellingname, en vooral sommige controversiële argumenten, boden achteraf veel stof tot discussie. Ook dat debat wordt voortgezet op het discussieplatform. [LB]

Voor algemene informatie over het NISE-platform, zie onder meer *ADV-N-Mededelingen* nrs. 21 (pp. 4-7), 26 (pp. 12-13) en 29 (p. 15), alsook de webstek www.nise.eu, de gratis voorstellingsbrochure en de publicatie *Rien de plus international* (te bestellen langs de webstek tegen 10 euro).

Studiedag 'Met toeters en bellen'

Op zaterdag 18 juni vormde het provinciehuis in Leuven het decor voor de studiedag *Met toeters en bellen*. Deze bijeenkomst kaderde in het gelijknamige project in opdracht van het provinciebestuur Vlaams-Brabant en werd mee ingericht door de betrokken erfgoedcentra (ADV, Amsab-ISG, Kadoc-K.U.Leuven en Liberaal Archief) en door Resonant.

De ruim zestig deelnemers werden bij hun aankomst meteen vergast op een stemmig muzikaal welkom door het Tiens Koperensemble. Een inleiding door Jo Rombouts (dienst cultuur) en Jan De Maeyer (Kadoc-K.U.Leuven) vormde de start van een gevarieerd programma. 's Ochtends maakte het publiek van muzikliefhebbers en vertegenwoordigers uit de erfgoedsector kennis met enkele opmerkelijke resultaten uit dit onderzoek naar populaire muziek sinds 1800. De domeinen van elk van de vier auteurs werden toegelicht. Peter François (Zuidwest-brabants Museum Halle) presenteerde de bevindingen van Elisabeth Bruyneel (Liberaal Archief) over de wisselende gedaanten van harmonies, fanfares en brassbands, waarna Andreas Stylen (ADV) tradities van samen-

zang voorstelde, zowel in koorverband als bij liederavonden en verwante fenomenen. Staf Vos (Kadoc-K.U.Leuven) sprak over muziek tijdens carnaval, bals en andere feesten. De voormiddagssessie werd afgerond door Robbe Herremans (Amsab-ISG) met een verkenning van praktijken van merchandising in het recente maar ook verdere verleden. Na de middagpauze konden de aanwezigen een unieke muziekerfgoedmarkt verkennen. Resonantmedewerkers deden praktische suggesties over de bewaring en inventarisatie van archieven en muzikale collecties van verenigingen. Geïnteresseerden kregen nuttige tips rond de uitvoering van een ouder repertoire en de zoektocht naar de geschikte partituren. In een 'stellingspel' werden de deelnemers aan het denken gezet over de moeilijkheden en valkuilen van interviews bij het bestuderen van het verleden, terwijl hen elders aanwijzingen werden aangereikt over het opzetten van een tentoonstelling rond het muziekleven in vroegere tijden. Tegelijkertijd bood *Muziekschatten op zolder* de kans om oude instrumenten en partituren door experts op hun muzikale en historische waarde te laten beoordelen.

Enkele onverwachte ontdekkingen bleven daarbij niet uit. Hierover nakaarten kon tijdens een receptie, orgelpunt van een voor zowel publiek als organisatoren boeiende en aangename dag. [As]

NISE-activiteiten

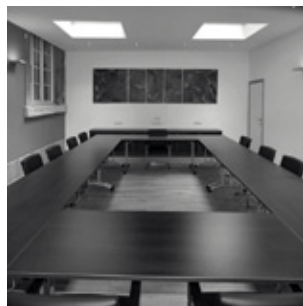
Op 17 november 2011 vindt in het ADVN een seminarie plaats voor de instellingen aangesloten bij het NISE-netwerk. Centraal staat het databestand: de leden van het netwerk zullen immers langs projecten een belangrijk deel van de invoer van gegevens op zich nemen. De deelnemers aan de studiedag krijgen, na een uitvoerige voorstelling van het model en de toepassingen, de gelegenheid om onder begeleiding zich vertrouwd te maken met de invoer van data. Daarnaast staat een eerste algemeen overleg tussen de netwerkinstituten op het programma. Ook wordt het ICARUS-netwerk (International Centre for Archival Research), dat sinds kort met NISE verbonden is, voorgesteld.

Tevens zal de publicatie van de handelingen van de eerste NISE-conferentie, vorig jaar in Skopje, beschikbaar zijn. Daarin komt immers onder meer het voorstel aan bod tot het inrichten van een online expertise en documentatiecentrum voor erfgoedinstellingen rond nationale en regionale bewegingen. De bijeenkomst biedt gelegenheid om te overleggen rond de eerste stappen tot de realisering van dat project. De volgende dag, 18 november 2011, gaat in het ADVN een sessie door van de conferentie *Translations and National Images* rond de beeldvorming van 'de andere', in het bijzonder als gevolg van vertaling. De conferentie wordt georganiseerd door Lessius Antwer-

pen i.s.m. de Universiteit Amsterdam (meer bepaald het SPIN-project) op 16, 17 en 18 november.

NISE participeert met een voordracht van UA-vorser Vincent Scheltiens rond *Archives and Libraries as Sources for Imagology. The Flemish/Walloon case*. Bij de sessie hoort een rondleiding in het ADVN; een beperkte gelegenheidstentoonstelling belicht de collectie in het ADVN rond nationale bewegingen. [LB]

Meer inlichtingen en de inschrijvingsmodaliteiten zijn te vinden op de webstek van Lessius (www.lessius.eu).

ADV N

ARCHIEF-, DOCUMENTATIE- & ONDERZOEKSCENTRUM

Lange Leemstraat 26 2018 Antwerpen

[T] +32 [0]3-225 18 37

[F] +32[0]3-226 64 05

[E] info@advn.be

[W] www.advn.be